

ویروس کرونا و مبانی قانونی در مقابله با بیماری

دکتر مصطفی ملکی^۱، ابراهیم فریادیان^۲

۱- استادیار پایه ۱۱ عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور، گروه فقه

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه پیام نور کد پستی ۵۵۵۱۵-۶۹۳۱۳

چکیده

جبران خسارت و برگرداندن شرایط به حالت قبل از ورود ضرر و زیان به آسیب دیده هدف اصلی مسئولیت مدنی است و شاید بتوان اصل لزوم جبران خسارت را مهم ترین اصل حاکم بر مسئولیت مدنی دانست. مسئولیت مدنی با حقوق مردم جامعه و حقوق شهروندان یک جامعه مرتبط می باشد و عبارتست از مسئولیت مردم یک جامعه نسبت به سایر شهروندان و نیز مسئولیت دولت نسبت به شهروندان. در شرایط کنونی جامعه، به دلیل شیوع ویروس کرونا که تمام دنیا را فراگرفته و تاکنون درمانی قطعی برا آن یافت نشده است، هر یک از شهروندان برای جلوگیری از انتشار بیشتر این ویروس که در افراد دارای بیماری زمینه ای منجر به صدمات شدید و حتی منجر به مرگ فرد می شود، دارای وظایفی است که باید آنها را بخوبی انجام دهد. تحقیق حاضر می کوشد تا وظایف افراد را در مقابله با این ویروس بر اساس مواد قانونی بیان کند.

کلمات کلیدی: کرونا، مسئولیت مدنی، مبانی قانونی

مقدمه

امروزه یکی از مهمترین مباحث در زمینه حقوق بحث مسئولیت مدنی است که درصد زیادی از مسائل حقوقی را شامل می شود. مسئولیت مدنی بخشی از زندگی روزمره افراد است. امور مدنی در مورد شهروندان عادی، حقوق و حمایت از آنها می باشد. در ساده ترین شکل، مسئولیت مدنی به معنای مسئولیت در برابر اعمالی است که می تواند به دیگران آسیب برساند، اما کیفی نیست. یکی از موضوعاتی که در حوزه حقوق خصوصی مطرح می گردد، خسارت و روش های جبران آن است. آنچه مسلم است این است که هر گاه ضرر وارد شد باید جبران گردد. خسارت ممکن است مادی یا معنوی باشد و گاهی هر دو جنبه را دارا باشد و علاوه بر این ممکن است جسمانی باشد، دو روش کلی برای جبران خسارت وجود دارد؛ یکی جبران عینی و دیگری جبران بدنی، که هر یک از این دو شیوه انواع مختلفی دارد. در حقوق ایران و فقه اسلامی نیز شیوه های مزبور پذیرفته شده اند. یک اصل حقوقی شناخته شده در اکثر نظام های حقوقی وجود دارد که بر اساس آن شخص تنها مسئول خساراتی می باشد که خود سبب ایجاد آنها بوده است. زیان دیده با عدم انجام اقدامات متعارف در جهت جلوگیری یا تقلیل خسارات در حقیقت خود مسبب ایجاد آنها بوده و چنین خساراتی منتسب به عامل زیان نیست. همچنین بعضی از نظام های حقوقی که تقصیر را مبنای مسئولیت مدنی می دانند، ممکن است خسارات وارد شده در نتیجه قصور خواهان در انجام اقدامات متعارف به منظور جلوگیری یا تقلیل خسارات را تقصیر وی تلقی نموده و او را از مطالبه این نوع هزینه ها ممنوع بدانند (داراب پور، ۱۳۹۷؛ ۵).

اهمیت و ضرورت پژوهش

وظیفه تقلیل خسارت در حقوق ایران به عنوان یک نهاد نه در قانون و نه در رویه قضایی مورد شناسایی قرار نگرفته است و نویسندگان در تألیفات حقوقی خود سعی در گنجانیدن و وارد نمودن این موضوع در بدنه نظام حقوقی ایران نموده اند. اثابت قاعده ای جدید در نظام حقوقی ما با بررسی آثار و لوازم اجرای قاعده وفق قوانین و اصول حقوقی و فتاوی معتبر باید متکی به استدلالات محکم و غیر قابل خدشه باشد. این پژوهش از آن جهت ضرورت دارد که با نگرشی متفاوت موضوع را در جهت گیری احکام در راستای جبران خسارت زیان دیده مدنظر قرار می دهد و با التفات به نقش عامل زیان در حدوث خسارت و لزوم پیش بینی نتایج تقصیر خود، نمی توان زیان دیده ای را که نقشی بیش از عدم پیشگیری از زیان ندارد را مکلف به کاهش خسارت دانست و محروم از مطالبه خسارت نمود.

سوالات پژوهش

بر اساس مواد قانونی مسئولیت افراد در مقابله با ویروس کرونا چیست؟

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش، تحلیلی-توصیفی است. بدین صورت که ابتدا ضمن تبیین و توصیف عنوان مورد بحث، به ذکر قانون مسئولیت مدنی پرداخته و سپس به تحلیل موضع قانون پرداخته شده است. شیوه جمع آوری اطلاعات، به صورت کتابخانه ای و مراجعه به بانک های اطلاعاتی و بصورت فیش برداری می باشد.

پیشینه پژوهش

در رابطه با مسئولیت مدنی تا کنون تحقیقاتی صورت گرفته است، اما بدلیل جدید بودن مورد ویروس کرونا و فراگیری آن تاکنون تحقیقات زیادی در این باره صورت نگرفته است.

در تحقیقی که با عنوان ارزیابی ویژگی های روان سنجی مقیاس کوتاه ترس از ابتلا به بیماری کرونا ویروس (کووید ۱۹) توسط ویسی، ایمانی، بهروز و ایمانی (۱۳۹۹) صورت گرفت، ویژگی های روان سنجی مقیاس کوتاه ترس از ابتلا به بیماری کرونا ویروس ارزیابی شد. در این تحقیق ۲۰۰ نفر از سراسر ایران به صورت آنلاین و با روش نمونه گیری در دسترس به مقیاس ترس از ابتلا به بیماری کرونا پاسخ دادند. نتایج استفاده از مقیاس کوتاه ترس از ابتلا به ویروس کرونا را به عنوان یک ابزار اندازه گیری مناسب در پژوهشهای مربوط به ترس از بیماریهای جدید نشان داد.

چوبداری، نیک خو و فولادی (۱۳۹۹)، در تحقیقی با عنوان پیامدهای روان شناختی کرونا ویروس جدید (کووید ۱۹) در کودکان: مطالعه مروری نظام مند، به بررسی پیامدهای روانشناختی کرونا ویروس جدید (کووید ۱۹) در کودکان پرداختند. بدین صورت که یافته های پژوهشی از سال های میلادی ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۰ در پایگاه های اطلاعاتی پاب مد، اشپرینگر، اسکوپوس، پروکوئست، ساینس دایرکت و گوگل اسکالر، با جستجوی کلیدواژه های کووید ۱۹، تاثیرات روانشناختی، سلامت روان، انزوای اجتماعی، مشکلات رفتاری-هیجانی، قرنطینه و کودکان مورد بررسی قرار گرفت. ارزیابی حاصل از مقالات مورد بررسی نشان داد افزایش مشکلات رفتاری، مشکلات مربوط به خودتنظیمی، اضطراب و ترس، مشکلات مربوط به سازگاری و راهبردهای مقابله ای، تجربه بدرفتاری و آزار هیجانی، افزایش شدت اختلال های روانی و افسردگی و استرس پس از آسیب از پیامدهای روانشناختی شیوع بیماری کووید ۱۹ برای کودکان به شمار می رود.

خاکپور جعفرقلی خانلو (۱۳۹۶) تحقیقی تحت عنوان « مبانی فقهی و حقوقی وظیفه زیان دیده در مقابله با خسارت با مطالعه تطبیقی در نظام حقوقی ایالات متحده آمریکا» انجام داد. یافته ها حاکی از آن بود که به موجب قاعده «تقلیل خسارت» مدعی نمی تواند تنها نظاره گر ورود خسارت باشد بلکه زیان دیده باید تمامی اقدامات منطقی و متعارف را که برای تقلیل خسارت لازم و ضروری می داند انجام ده و نسبت به خساراتی که می توانست با اقدامات متعارف و معقول از وقوع آنها جلوگیری کند نمی تواند ادعایی داشته باشد.

مشایخ علی آباد (۱۳۹۴) تحقیقی تحت عنوان «بررسی مفهوم، مبانی اثباتی و فلسفه وجودی قاعده مقابله با خسارت یا تقلیل خسارت (در راستای شناسایی تکلیف برای زیان دیده در مسئولیت مدنی)» انجام داد. این رساله با لحاظ تحقیقات صورت

گرفته در این خصوص در تحقیق پیش رو پیشنهاد محاسبه قاعده مقابله با خسارت را در کنار سایر قواعد فقهی حقوقی مشهور، در سیاق قاعده ای اثبات شده و متمر ثمر به صاحبان اندیشه و قلم که در این خصوص نظریه پردازی می نمایند ارائه می کند، و در عین حال رویکرد روشن قانون گذار ایرانی را نسبت به این قاعده، علاوه بر موضوعات مسئولیت جزایی، در ضمان مدنی (اعم از قهری و قراردادی) نیز مطالبه مینماید.

مفاهیم نظری

کرونا

کرونا ویروس، از واژه لاتین "corona" به معنی "تاج" مشتق شده که خود این واژه نیز از یک واژه یونانی وام گرفته شده است. این کلمه اولین بار در سال ۱۹۶۸ توسط گروهی از ویروس شناسان در نشریه "نیچر" برای این خانواده جدید ویروس ها به کار برده شد.

مسئولیت

در لغت: «مصدر صناعی یا مجعول از مسئول، ضمانت، ضمان، تعهد، مواخذه، مسئولیت چیزی با کسی بودن؛ به گردن او و در عهده او و در ضمان و پابندی او بودن - مسئولیت داشتن؛ مسئول بودن، متعهد بودن و موظف بودن است» (دهخدا، ج ۱۳، ص ۲۰۹۰۷).

در اصطلاح: «تعهد قهری یا اختیاری شخص در مقابل دیگری است (خواه مالی باشد خواه غیر مالی). و آن بر دو قسم است: یکی مسئولیت جزایی و آن مسئولیتی است که قابل تقویم به پول نباشد، و دیگری مسئولیت مالی یا مسئولیت مدنی که مسئولیتی است که قابل تقویم به پول می باشد» (دهخدا، ج ۱۳، ص ۲۰۹۰۷).

جامعه

جامعه گروه های انسانی است که دارای تعامل انسانی پایدار با یکدیگر می باشند و از نظر سرزمینی، حاکمیت یا انتظارات فرهنگی با هم وجه اشتراک دارند. انسان خود، موجودی اجتماعی است که همواره در اجتماع زندگی کرده و نوعی رابطه همزیستی با سایر انسانها دارد. این همزیستی و مشارکت جمعی، فرصت ها و مزایایی را در اختیار افراد قرار می دهد که امکان تأمین آن به شکل فردی، مقدور نیست. در جامعه افراد نقش های گوناگونی را می پذیرند و وظایف گوناگونی را انجام می دهند و به همان نسبت نیز از مزایای اجتماعی مختلفی بهره مند می شوند.

بنا به نظر شهید مطهری اسلام برای جامعه شخصیت و ارزش مستقل قائل میباشد. از نظر ایشان «اسلام به طور مسلم دینی اجتماعی است و برای جامعه شخصیت، حیات و مامت، مصلحت و مفسده و تقدم مصلحت جامعه بر فرد قائل است» (مطهری، ۱۳۶۱ ب، ص ۲۲۲) بنابراین، حقوق منحصر به حقوق فردی نیست و جامعه نیز حقوقی دارد که نباید نادیده گرفته شود. افراد جامعه مدام در تعاملند و در هر جامعه افراد گوناگون، شغلها و حرفه های گوناگونی را انجام می دهند که بدون

کمک و همیاری دیگران اجرای این کارها سخت و حتی غیر ممکن می باشد. وابستگی و نزدیکی افراد در جامعه باعث حل مشکلات آنها و همچنین پیشرفت جامعه می گردد. این افراد همانطور که در انجام کارهای حرفه ای با هم در ارتباط می باشند، در زمان بحرانها و مشکلات اجتماعی نیز وابسته و پیوسته به هم بوده و انتظار می رود که حل مشکلات و بحرانها را نیز بصورت مشارکتی به عهده بگیرند.

مسئولیت اخلاقی

مسئولیت اخلاقی عبارت است از مسئولیتی که قانونگذار معترض آن نشده باشد (تاج میری، ۱۳۷۵، ص ۲۴). همانند مسئولیت انسان نسبت به خود یا خداوند یا دیگری، ضمانت اجرای چنین مسئولیتی تنها تاثیر وجدان و درونی است ولی ضمانت اجرای حقوقی ندارد به بعارت دیگر مسئولیت اخلاقی مواخذه وجدان از خطاست، نیتی پلید در درون انسان می تواند از نظر اخلاقی شخص را مسئول قرار دهد، ارتباط مسئولیت اخلاقی با درون آدمی است (کاتوزیان، ۱۳۷۷، ص ۴۵۱). مسئولیت مدنی یک نهاد اساسی قانون مدنی است و یکی از اشکال اساسی مسئولیت حقوقی است که موجبات علاقه نظریه پردازان و دست اندرکاران در سراسر جهان را برانگیخته است. به طور کلی طبق قانون؛ شخص، مسئول اقدامات عمدی یا سهل انگاری خود می باشد. به این امر مسئولیت شرعی گفته می شود. والدین در برخی محلها مسئول اعمال فرزندان خردسال خود می باشند و بایستی ضررها و آسیبهایی را که به دیگران وارد می سازند را جبران کنند.

جامعه بشری، برای اینکه بتواند بطور همزمان زنده بماند و تکامل یابد، یک رفتار خاص فردی را که محدود به قوانین همزیستی است، از قوانین اخلاقی و عرفی گرفته تا قوانین قانونی که بر هر بخش از زندگی عمومی و خصوصی حاکم است، را بر همگان تحمیل می کند. با توجه به اینکه ویروس کرونا ممکن است حداقل برای افراد مسن یا مبتلایان به بیماری زمینه ای، خطرناک و جدی باشد، بنابراین اگر ناقل، با دانستن علائم بیماری، دستورالعمل های قرنطینه را نقض کند، اگر مرتکب قصد آسیب رساندن داشته باشد، در صورت از دست دادن جان شخصی، او مرتکب قتل شده و علاوه بر کفاره و مسئولیت مدنی، مسئولیت کیفری نیز خواهد داشت.

شیوع ویروس کرونا به یک موضوع جدی اجتماعی تبدیل شده است و با توجه به راهکارهای پیشگیری و کنترل این ویروس، می توان تاثیرات اجتماعی و اقتصادی آن بر جامعه را به خوبی کنترل کرد. همه مردم در مبارزه با ویروس کرونا مسئول بوده و اگر برای ریشه کن کردن این ویروس تلاش جمعی انجام نگیرد، تاثیرات جدی آن به ویژه در بخش اقتصادی و معیشتی مردم خود را نشان خواهد داد. در هر بحران و مخاطره ای که در جامعه پیش می آید، نمی توان دیگری را مقصر دانست و بدینصورت مسئولیت خود را فراموش کرد. در بحران شیوع کرونا پای جان و زندگی همه شهروندان به میان آمده و باید با آگاهی و ارتقای مسئولیت پذیری و انجام وظایف خود این بحران را حل نمود.

مردم و مسئولیت مدنی کرونا

ویروس کرونا جان انسان‌ها و سلامتی بشر را در خطر قرار داده است. در جمهوری اسلامی ایران با تشکیل ستاد ملی مبارزه با کرونا برای مبارزه با این ویروس خطرناک اقداماتی صورت گرفته است، اما این اقدامات و تلاشها تنها مختص به دولت نیست و شهروندان نیز در این باره وظایف و مسئولیتهایی دارند. افراد بایستی به محدودیت‌های کاری و رفت و آمد درخصوص تعاملات اجتماعی به گونه ای که از سمت وزارت بهداشت اعلام می‌شود، توجه کنند؛ مسافرت‌ها، میهمانی‌ها، جشن‌ها و عزاها باید با کمترین تعداد افراد شرکت کننده و رعایت فاصله‌گذاری برگزار شود. بخشی از واکنش لازم به شکستن چرخه انتقال ویروس کرونا این است که افراد مبتلا به این بیماری، و کسانی که با مبتلایان ارتباط نزدیکی دارند، خودشان را قرنطینه کنند. اگرچه قرنطینه شدن به مقابله و کنترل شیوع بیماری‌های عفونی کمک می‌کند (دای و همکاران، ۲۰۰۶).

مبانی قانونی در مقابله با بیماری

ماده ۲۲ قانون طرز جلوگیری از بیماری‌های آمیزشی و بیماری‌های واگیردار مصوب ۱۱ خرداد ماه ۱۳۲۰، بیان کرده است: «اشخاصی که مانع اجرای مقررات بهداشتی می‌شوند یا در اثر غفلت باعث انتشار یکی از بیماری‌های واگیر می‌شوند به حبس تأدیبی و پرداخت جزای نقدی محکوم می‌شوند.» همچنین در ماده ۱۲ این قانون تصریح شده است: «هرگاه بهداشتی به وجود کسی که مبتلا به بیماری واگیر است اطلاع یافت می‌تواند به وسایل مقتضی بازجویی کند که بیمار مشغول درمان می‌باشد یا نه و در صورت لزوم اخطار کند تا اگر بیمار در ظرف مهلت مقرر به درمان پرداخت او را الزام به درمان نماید.»

در ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی تصریح شده «هر اقدامی که تهدید علیه بهداشت عمومی شناخته شود از قبیل آلوده کردن آب آشامیدنی یا توزیع آب آشامیدنی آلوده، دفع غیربهداشتی فضولات انسانی و دامی و مواد زاید، ریختن مواد مسموم‌کننده در رودخانه‌ها، زباله در خیابان‌ها و کشتار غیرمجاز دام، استفاده غیرمجاز فاضلاب خام یا پساب تصفیه‌خانه‌های فاضلاب برای مصارف کشاورزی ممنوع است و مرتکبین چنانچه طبق قوانین خاص مشمول مجازات شدیدتری نباشند به حبس تا یک سال محکوم خواهند شد.» همچنین در ماده ۴۹۳ قانون مجازات اسلامی مقرر شده است: «وجود فاصله زمانی میان رفتار مرتکب و نتیجه ناشی از آن، مانع از تحقق جنایت نیست مانند فوت ناشی از انتقال عامل بیماری کشنده که حسب مورد موجب قصاص یا دیه است.»

طبق ماده ۲۲ قانون طرز جلوگیری از بیماری‌های آمیزشی و بیماری‌های واگیردار، اشخاصی که مانع اجرای مقررات بهداشتی می‌شوند یا بر اثر غفلت باعث انتشار یکی از بیماری‌های واگیر شوند به ۸ روز تا دو ماه حبس تأدیبی و ۵۱ تا ۵۰۰ ریال جزای نقدی یا به یکی از این دو کیفر محکوم خواهند شد. در بند «پ» ماده ۲۹۱ قانون موصوف یکی از

مصداق «جنایت شبه عمدی» را چنین تعریف کرده است: «هرگاه جنایت به سبب تقصیر مرتکب واقع شود مشروط بر اینکه جنایت واقع شده مشمول تعریف جنایت عمدی نباشد».

ماده ۲۹۵ قانون مجازات اسلامی در تشریح مسئولیت ناشی از ترک فعل یا به عبارت دیگر مسئولیت ناشی از فعل زیانبار بیان داشته است: «هرگاه کسی فعلی که انجام آن را برعهده گرفته یا "وظیفه خاصی را که قانون بر عهده او گذاشته است، ترک کند و به سبب آن، جنایتی واقع شود،" چنانچه توانایی انجام آن فعل را داشته باشد جنایت حاصل به او مستند می شود و حسب مورد عمدی، شبه عمدی، یا خطای محض است». به عبارتی اگر اشخاص دارای علائم بیماری نسبت به انجام کامل دستورات مقامات ذی صلاح اقدام نکنند و تخطی ایشان موجب سرایت بیماری به اشخاص دیگر شود بنابراین علاوه بر مسئولیت مدنی دارای مسئولیت کیفری نیز هستند. ماده ۲۹۰ قانون مجازات اسلامی به شرایط عمدی بودن جنایت پرداخته که در بند ب و پ آن آمده است:

ب- هرگاه مرتکب، "عمداً کاری انجام دهد که نوعاً موجب جنایت واقع شده یا نظیر آن می شود، هر چند قصد ارتکاب آن جنایت و نظیر آن را نداشته باشد ولی آگاه و متوجه بوده که آن کار نوعاً موجب آن جنایت یا نظیر آن می شود."

پ- هرگاه مرتکب قصد ارتکاب جنایت واقع شده یا نظیر آن را نداشته و کاری را هم که انجام داده است، نسبت به افراد متعارف نوعاً موجب جنایت واقع شده یا نظیر آن، نمی شود "لکن درخصوص مجنی علیه، به علت بیماری، ضعف، پیری یا هر وضعیت دیگر و یا به علت وضعیت خاص مکانی یا زمانی نوعاً موجب آن جنایت یا نظیر آن می شود مشروط بر آنکه مرتکب به وضعیت نامتعارف مجنی علیه یا وضعیت خاص مکانی یا زمانی آگاه و متوجه باشد."

اگر شخص مبتلا به بیماری واگیر، بدون قصد مجرمانه با آگاهی از وجود علائم بیماری و ابتلای خویش در اماکن عمومی تردد کند و منجر به آسیب منتهی به فوت شود این عمل او منطبق بر شرایط ماده ۲۹۱ قانون مجازات اسلامی بوده و مکلف به جبران خسارات است. به موجب ماده ۲۹۱ قانون مجازات اسلامی جنایت در موارد زیر شبه عمدی محسوب می شود:

الف- هرگاه مرتکب نسبت به مجنی علیه "قصد رفتاری را داشته لکن قصد جنایت واقع شده یا نظیر آن را نداشته باشد" و از مواردی که مشمول تعریف جنایات عمدی می گردد، نباشد.

ب- هرگاه مرتکب، "جهل به موضوع" داشته باشد مانند آنکه جنایتی را با اعتقاد به اینکه موضوع رفتار وی شیء یا حیوان و یا افراد مشمول ماده (۳۰۲) این قانون است به مجنی علیه وارد کند، سپس خلاف آن معلوم گردد.

پ- هرگاه جنایت "به سبب تقصیر مرتکب واقع شود،" مشروط بر اینکه جنایت واقع شده یا نظیر آن مشمول تعریف جنایت عمدی نباشد.

بحث و نتیجه گیری

برای کیفر اشخاصی که دستورات بهداشتی را نقض می کنند، الزامات قانونی وجود دارد و شهروندان علاوه بر مسئولیت اخلاقی در جهت پرهیز از ارتکاب هرگونه عمل که امنیت بهداشت سایرین را به خطر اندازد، دارای مسئولیت های جدی قانونی هستند. کلیه جرائم عمدی نیست و گاهی فعلی غیر عمد از کسی ایجاد می شود که به سبب وجود عناصر دیگری، عمل او قابل سرزنش است. بی احتیاطی یکی از بارزترین این عناصر است که می تواند موجب مسئولیت کیفری شود. شخص بی احتیاط می تواند بدون توجه به شرایط و وضع جسمی سایر افراد، و بدون رعایت پروتکل های اجتماعی سبب انتشار ویروس کرونا و باعث صدمات جدی به سایرین گردد.

ویروس کرونا می تواند نسبت به اشخاص کهنسال یا دارای بیماری زمینه خطر ساز و جدی باشد بنابراین اگر شخص ناقل با علم بر وجود علائم بیماری در خویش نسبت به رعایت دستورات قرنطینه تخطی کند اگر قصد آسیب رساندن در مرتکب احراز شود پس در صورت وقوع خسارات جانی مرتکب قتل عمد شده است و علاوه بر کفاره اخروی و مسئولیت مدنی دارای مسئولیت بسیار جدی کیفری نیز خواهد بود.

منابع

چوبداری، عسگر، نیک خو، فاطمه، فولادی، فاطمه (۱۳۹۹). عنوان پیامدهای روان شناختی کرونا ویروس جدید (کووید ۱۹) در کودکان: مطالعه مروری نظام مند، فصلنامه روانشناسی تربیتی، سال شانزدهم، شماره ۵۶، بهار. داراب پور، مهرباب؛. مجله: «تحقیقات حقوقی» پاییز - 1397 شماره ۸۳ علمی-پژوهشی، صفحه - ۸۷ تا ۱۱۱. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ج ۱۳، تهران، مؤسس انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷، ج ۲ کاتوزیان، ناصر، ۱۳۷۷ دوره مقدماتی حقوق مدنی، (وقایع حقوقی) چاپ اول، ناشر: شرکت سهامی انتشار ویسی، سعید، ایمانی، صدف، بهروز، بهزاد، ایمانی، سارینا (۱۳۹۹). ارزیابی ویژگیهای روان سنجی مقیاس کوتاه ترس از ابتلا به بیماری کرونا ویروس (کووید ۱۹)، مجله پیشرفت های نوین در علوم رفتاری، دوره پنجم، شماره چهل و دوم، فروردین اه ۱۳۹۹، صص ۱-۱۰.

Day, T., Park, A., Madras, N., Gumel, A., & Wu, J. (2006). When Is Quarantine a Useful Control Strategy for Emerging Infectious Diseases? *American Journal of Epidemiology*, 163(5), 479-485. <https://doi.org/10.1093/aje/kwj056>